

NIEUWE WEGEN

De invasie van Irak die in maart 2003 begon, leidde niet tot het werkelijkheid worden van de ‘dominotheorie van de democratie’ waar de regering van Bush op had gehoopt. Integendeel, vijf jaar later woedt de oorlog nog steeds en een einde is niet in zicht. De toestand ter plekke is zelfs zo veel slechter geworden dat het voor fotografen te gevaarlijk is om zonder sterke beperkingen in bewegingsvrijheid gedurende langere tijd in Irak te verblijven, zoals Geert van Kesteren dat deed in de eerste periode na de inval.

Nooit eerder in de geschiedenis kwamen zoveel verslaggevers, cameramensen en fotografen om in een oorlog: de organisatie Reporters without Borders telde na vijf jaar oorlog in Irak 209 vermoorde journalisten en media-assistenten, twee vermisten en veertien ontvoerden. Van Kesteren zag de laatste drie jaar af van reizen naar Irak. Als fotograaf zou hij er zijn leven niet zeker zijn geweest. Of hij zou zich hebben moeten beperken tot de ‘veilige’ Green Zone in Bagdad dan wel trips met Amerikaanse militairen.

Uit het vele werk dat hij maakte in 2003 en 2004, stelde Van Kesteren het boek ‘Why Mister, Why?’ samen, een titel die verwijst naar de onbegrijpelijkheid van het lot voor de Irakezen. Het boek won verschillende belangrijke prijzen, en in hun ‘Book of Books’ schrijven Parr en Badger: ‘Why Mister, Why wordt nu al beschouwd als het Iraakse equivalent van Vietnam Inc en wat Van Kesteren, een Nederlandse fotograaf die embedded was bij Amerikaanse troepen, maakte is een fotoboek in de beste traditie van geëngageerde fotografie. Het ademt dezelfde sceptische en onafhankelijke houding die Philip Jones-Griffith in 1971 had, altijd gericht op het schokeffect van het conflict op de niet-strijders, waarbij de gebeurtenissen in een weloverwogen politieke context worden geplaatst.’¹

Begin 2007 bezocht Van Kesteren Syrië, Jordanië en Turkije, getroffen door het enorme aantal vluchtelingen uit Irak dat toen bekend werd. En hij ging eind dat jaar opnieuw naar de eerstgenoemde twee landen, die het overgrote deel van de ruim twee miljoen Irakezen opvingen die hun land zijn ontvlucht. Het leverde verschillende fotoreportages op in combinatie met getuigenverslagen van vluchtelingen die hij uitgebreid had gesproken.

Toch vond Van Kesteren het moeilijk om het drama goed vast te leggen. In zijn eigen woorden: ‘Mijn fotografie stond in geen enkele vergelijking tot de verschrikkingen uit de verhalen van de vluchtelingen. Ik miste iets dat ik beschouw als de hoeksteen van mijn fotojournalistiek: het blootleggen van de essentie van een situatie en dat visueel maken vanuit het perspectief van het individu. Wat de foto’s toonden frustreerde me: het dagelijks leven van de vluchtelingen – maar wat vertelt dat ons? De vluchteling huurt een appartement, probeert een baantje te vinden, leeft van zijn spaarrekening en houdt dat vol tot het geld op is. Er is geen hulp van buitenaf. Dat lijden is minder fotogeniek dan bij voorbeeld de hopeloze toestand van de vluchtelingen uit Kosovo die door besneeuwde bergen trokken, gewond en berooid. Het lijden van de Iraakse vluchtelingen is een stuk minder zichtbaar.’²

Toen Van Kesteren begin 2007 in Amman, Jordanië, sprak met een groep dokters liet één van hen een foto zien die was gemaakt met een mobiele telefoon, een portret van

hun gewonde vriend vlak voor deze overleed. Die foto kwam dicht in de buurt van de verhalen die Van Kesteren in langdurige interviews met vluchtelingen uit Irak had opgenomen. Hij beseftte dat deze mobieltjesfoto's van groot belang zijn voor de Irakezen in en buiten hun vaderland.

Medio 2006 schreef de New York Times over het gebruik van mobiele telefoons in Irak. 'Mobieltjes worden in arme landen al lang gezien als statussymbolen, ook in Irak. Maar in een omgeving waar rondhangen op straat al levensbedreigend is, zijn mobiele telefoons ook middelen om dromen en verschrikkingen te tonen, het plaatselijke macabere gevoel voor humor, en de Iraakse veerkracht in de golven van geweld. De zaken gaan geweldig. Volgens cijfers van het ministerie van Buitenlandse Zaken zijn er in Irak nu 7,1 miljoen mensen met een mobiele-telefoonabonnement, tegenover 1,4 miljoen twee jaar geleden. In een economie waar banen even schaars zijn als regen, zijn het in Bagdad alleen de billboards met advertenties voor telefoons die met regelmaat worden ververst. Het is het meedogenloze geweld – dat op dit moment tientallen levens per dag eist – dat deze sector van de economie opstuwet. Opstandelingen gebruiken telefoons om te communiceren en bommen tot ontploffing te brengen, terwijl de andere Irakezen op hun mobieltje vertrouwen om gevaar te vermijden.'³

Van Kesteren stelde bovendien vast dat vluchtelingen hun mobiele telefoons gebruiken als familiealbum. En hij hoorde van het gruwelijke feit dat de mobiel voor moordenaars en andere misdadigers een belangrijk stuk gereedschap is, zoals in het geval van de ontvoerder die de telefoon van zijn slachtoffer gebruikt om diens vader en moeder te bellen, of van de lijkschouwer die de telefoon van een dode gebruikt om de familie te informeren over het verlies. Deze wetenschap deed Van Kesteren ertoe besluiten om het verhaal deze keer te laten vertellen met beelden van gewone, niet-professionele fotografen.

Met een klein team verzamelde hij vele honderden foto's. Iraakse vluchtelingen in Jordanië vroegen vrienden en kennissen om meer materiaal. In Amsterdam werd via weblogs en sites als Facebook contact gelegd met mensen in en buiten Irak die foto's aanleverden. De rijkdom van het materiaal dat bovenkwam was verbazingwekkend. Veel foto's bleken niet geschikt voor het doel van het boek: het vertellen van een journalistiek verhaal. Beelden van Amerikaanse militairen die gezeten op ezels hun mitailleurs leegschoten haalden het niet vanwege de digitale veranderingen. Opstandelingen die stoer poseerden met granaatwerpers en AK 47's werden terzijde gelegd vanwege onbetrouwbaarheid dan wel mogelijke propaganda. Voor zover mogelijk controleerde het team de bronnen van de foto's en vroeg om toestemming voor gebruik in 'Baghdad Calling'. Bij twijfel werden foto's terzijde gelegd, hoe spectaculair ze ook waren. De klus was extra moeilijk omdat bleek dat in de albums die werden uitgewisseld ook vaak foto's voorkwamen van de officiële persbureaus. Maar zo kwam wel naar voren dat Irakezen de mobiele telefoon hebben ontwikkeld tot een moderne equivalent van de krant. Ze informeren elkaar ermee over privé- en openbare gebeurtenissen in het oorlogsgebied. En de foto's komen terecht op chat- en forum-websites, al dan niet voorzien van wachtwoorden, waar Irakezen vanuit Europa, Amerika en het Midden-Oosten in betrekkelijk kleine kring informatie met elkaar uitwisselen.

Dit boek laat een keuze zien uit de beelden die zijn opgestuurd naar familie en vrienden door Irakezen binnen en buiten het oorlogsgebied. Ik vind een aantal foto's uitermate ontroerend, ze geven me het gevoel dat ze een directe band hebben met de mensen die we zien in het dagelijks nieuws, maar die we nooit in het echt ontmoeten. Hoewel de foto's niet altijd goed of mooi zijn, wordt hun vertellend vermogen versterkt doordat ze niet tot ons zijn gekomen door het filter van de professionele fotojournalist, die vaak een buitenstaander is.

Door het grootste deel van het boek in te ruimen voor foto's van Iraakse burgers zet Van Kesteren een bijzondere stap. Dit is geen boek waarin de fotograaf zijn eigen werk op de voorgrond plaatst, het is een boek dat de Irakezen een stem geeft in een pure vorm. Het gaat om het verhaal, niet om de fotograaf.

Hij verzamelt gegevens. Daarmee slaat dit boek een nieuwe weg in voor de fotojournalistiek. Veel fotografen zoeken naar manieren om de kracht van hun vak te vergroten door te vernieuwen. Ze moeten wel: gedwongen doordat er minder opdrachten zijn van dagbladen en magazines, uitgedaagd doordat de nieuwe media interessante manieren bieden om verhalen te vertellen en informatie over te dragen.

Interessant is dat ook het fotoboek kan worden beschouwd als een medium dat nieuwe wegen inslaat. Dat heeft te maken met de manier waarop Van Kesteren, en anderen, hun werk in boeken presenteren. Nu diepgravende verhalen minder belangstelling hebben van magazines gaan deze fotografen over tot het zelf produceren van een op hun wensen en visie toegesneden medium. Een boek is daarvoor een prachtig medium, zoals ook een website of multimedia-productie een prachtig medium kan zijn. Er is meer ruimte om verhalen uit te diepen, om nuances aan te brengen, om aspecten toe te voegen waarvoor in de conventionele media als magazines en kranten geen plaats kan worden gemaakt.

Maar laten we terugkeren naar het onderwerp van dit boek. Om met Geert van Kesteren te spreken: 'Al zijn *Why Mister, Why?* en *Baghdad Calling* twee verschillende boeken over twee verschillende periodes in de recente geschiedenis van Irak, toch wil ik beide boeken met hetzelfde betoog afsluiten. Al is Irak Irak niet meer, het land roept, nee schreeuwt, om aandacht, om een begin van verzoening, vrede, om een toekomst waarin de mensen elkaar weer willen en kunnen vertrouwen. Laat de Irakees niet alleen. Laat westerse landen hun verantwoordelijkheid nemen.'

Brigitte Lardinois

Brigitte Lardinois werkte ruim tien jaar als Cultural Director bij Magnum Photos in Londen. Momenteel is ze Senior Research Fellow aan het London College of Communication, the University of the Arts, in Londen.

¹ Martin Parr and Gerry Badger, *The Photobook - A History*, volume 2, page 239, Phaidon 2006

² Interview Lardinois met Van Kesteren, januari 2007

³ 'Must Haves: Cellphones Top Iraqi Cool List', Damien Cave in *The New York Times*, 8 augustus 2006⁴